

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ім. К.Д. УШИНСЬКОГО**

На правах рукопису

КУРАЧ Світлана Миколаївна

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
ВІДОКРЕМЛЕНИМ ДРУГОРЯДНИМ ЧЛЕНАМ РЕЧЕННЯ
ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ**

13.00.02 - методика навчання (російська мова)

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук**

ОДЕСА -1997

3728

ЛВ 36,587

Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаника

Робота виконана в Херсонському
інституті історичних наук

00760649 (W)

Науковий керівник - член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук, професор
ГОЛОБОРОДЬКО Евдокія Петрівна

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор
ВОЗНЮК Людмила Володимирівна;
- кандидат філологічних наук, доцент
ГУКОВА Ліна Миколаївна

Провідна установа - Криворізький державний педагогічний
інститут

Захист відбудеться " 3 " лютого 1997 р. о _____ годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 05.08.03
при Південноукраїнському державному педагогічному
університеті ім. К.Д. Ушинського
за адресою: 270105, м. Одеса, вул. Генуезька, 22.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці
Південноукраїнського державного педагогічного університету
ім. К.Д. Ушинського.

Автореферат розіслано "27" грудня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

КАВАЛЕРОВА Н.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Практична спрямованість цілей навчання мовам у сучасній школі висуває на перший план завдання розвитку і вдосконалення комунікативних умінь, що принципово змінює підходи до методики навчання відповідним курсам, зокрема - російській мові.

Пошук шляхів вирішення цієї проблеми нерозривно пов'язаний з формуванням мовної особистості, яка володіє лінгвістичними знаннями, вміннями правильно розуміти чужі, а також створювати власні усні та писемні висловлювання в різних стилях і жанрах мовлення, доцільно вживати мовні засоби відповідно до завдань та умов спілкування. У цьому зв'язку зміст і методи навчання повинні не тільки відбивати сучасний рівень науки, але й активізувати внутрішні резерви суб'єкта, вдосконалювати розумову та мовленнєву діяльність учня.

Це дослідження присвячено розробці методики, яка забезпечує реалізацію мовленнєвої спрямованості в процесі засвоєння відокремлених другорядних членів речення на основі активізації функціональних характеристик зазначених синтаксичних одиниць.

Проблему навчання відокремленим другорядним членам речення досліджувала низка лінгводидактів. Учені обґрунтовують значення роботи над інтонацією речень з відокремленими синтаксичними одиницями (В.М. Галімова, Л.Ф. Ломізов, Г.П. Фірсов); пропонують ефективний дидактичний матеріал для засвоєння пунктуації цих конструкцій (С.І. Абакумов, Г.І. Бінов, А.Т. Григорян); підкреслюють важливе значення комплексного вивчення відокремлених другорядних членів у взаємозв'язку з орфографією, лекси́кою, морфологією, пунк-

туацією, розвитком мовлення (О.О. Косолапкова, В.П. Озерська, А.С. Хазанова); вказують на необхідність роботи для збагачення мовлення учнів зазначеними синтаксичними засобами (О.Ю. Купалова, Р.О. Московкіна, Б.Т. Панов та ін.).

Аналіз досліджень дозволяє стверджувати, що в теорії навчання відокремленим другорядним членам речення накреслились інтонаційно-смысловий, структурно-семантичний і функціонально-стилістичний підходи до вирішення цієї проблеми. Але практика показує, що вони не забезпечують належною мірою формування мовленнєвих умінь учнів. Тому проблема комплексного навчання відокремленим конструкціям у взаємозв'язку з розвитком мовлення школярів потребує подальшої розробки.

Спостереження над навчальним процесом засвідчили, що існуюча методика навчання відокремленим синтаксичним одиницям недостатньо сприяє створенню необхідних передумов формування свідомих системних знань з теми і практичних навчально-мовних і мовленнєвих умінь і навичок. Учні після вивчення цього матеріалу часто не усвідомлюють сутності відокремлення, умов і його меж. В результаті вони не сприймають і не виділяють в усному та писемному мовленні відокремлені другорядні члени, не реалізують багаті інформаційні та зображувальні можливості зазначених синтаксичних засобів у власній мовленнєвій практиці.

Отже, важливість пошуку подолання протиріч між необхідністю розвитку мовлення, покращенням якості знань учнів і недостатньою спрямованістю діючих методик на підвищення навчально-пізнавальної культури і вдосконалення мовленнєвого спілкування школярів визначає актуальність теми та вибір її для дисертаційного дослідження.

Об'єктом дослідження є процес навчання учнів відокрем-

леним другорядним членам речення.

Предмет дослідження - система формування умінь і навичок побудови висловлювань з напівпредикативними синтаксичними одиницями і вживання їх у мовленні учнів шкіл з російською мовою навчання.

Мета дослідження - розробити науково обґрунтовану методику навчання напівпредикативним членам речення, спрямовану на збагачення синтаксичної будови мовлення учнів.

Гіпотеза дослідження: реалізувати в мовленні учнів єдність форми, значення і функції відокремлених другорядних членів речення можливо, якщо систематично здійснювати функціонально-стилістичний і діяльнісно-комунікативний підходи до навчання, що передбачає: а) навчання зазначеним мовним засобам у комплексі з екстралінгвістичними чинниками (мета, умови спілкування); б) створення системи вправ, які формують, крім загальномовних і нормативних, комунікативні вміння; в) переважне використання як дидактичного матеріалу текстів різних стилів і жанрів.

Лінгвістичний аспект дослідження представлений такими позиціями:

- осмислення відокремлених другорядних членів речення як мовного засобу, використання якого сприяє виділенню додаткової, значущої з погляду автора інформації, поглибленій характеристиці осіб, предметів, явищ, допомагає передавати різні відтінки людської думки, дозволяє будувати висловлювання більш чітким, яскравим, емоційним;

- усвідомлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, які існують між різними сторонами мови, бо напівпредикативні одиниці, що належать до синтаксису, разом з тим відображають взаємозв'язок з фонетикою, лексикою, морфологією та стилістикою;

- аналіз зазначених синтаксичних конструкцій у єдності форми, значення і функціональної призначеності;

- розуміння властивостей відокремлених членів речення, впливу екстралінгвістичних факторів (умов і завдань комунікації) на використання цих одиниць мови в різних стилях і жанрах.

Психолого-дидактичний аспект дослідження визначений такими параметрами:

- розвивальне навчання;
- навчання мовним засобам у єдності з розвитком мовлення;

- наступність і перспективність з урахуванням стадій мовленнєвого розвитку;

- набуття мовної компетенції;

- психологічні засади формування комунікативних умінь і навичок (особливості мовленнєворозумової діяльності, чуття мови, хист до слова);

- відбір дидактичного матеріалу, що сприятиме засвоєнню лінгвістичних понять;

- визначення форм і методів навчання, які допоможуть вирішити мовленнєві завдання;

- використання текстів різних типів і стилів мовлення як засобу формування мовної особистості;

- вироблення в учнів уміння контролювати мовну правильність висловлювання.

Досягнення мети дослідження та перевірка висунутої гіпотези передбачає вирішення низки взаємопов'язаних теоретичних і практичних *завдань*, а саме:

- визначення особливостей існуючої методики вивчення

відокремлених другорядних членів речення на сучасному етапі;

- встановлення рівня володіння учнів відокремленими конструкціями;
- розробка експериментальної методики, яка підсилює мовленнєву спрямованість вивчення напівпредикативних одиниць;
- перевірка ефективності розробленої методики.

Методи дослідження: теоретичні (вивчення і аналіз лінгвістичної, психологічної, педагогічної і методичної літератури з обраної проблеми; осмислення передового досвіду викладання російської мови в школах України); емпіричні (бесіди з вчителями й учнями, анкетування вчителів, аналіз поурочних, календарних і тематичних планів, учнівських творів, магнітофонних записів відповідей учнів на уроках та екзаменах); експериментальний (проведення констатуючого, навчального і контрольного експериментів); статистичний (кількісний і якісний аналіз даних констатуючого, навчального та контрольного експериментів).

Методологічну основу дослідження складають філософські концепції про мову як засіб спілкування, пізнання і відображення навколишньої дійсності в людській свідомості; законодавчі акти і концепції з проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти і ролі мови в цьому процесі.

Теоретичними засадами дослідження є ключові положення лінгвістичних праць, які висвітлюють як структуру (Л.К. Дмитрієва, Л.О. Кадомцева, В.О. Щукович й ін.), так і інформаційну та зображувальну сутність відокремлених другорядних членів речення (В.С. Ващенко, Г.П. Коваль, К.О. Рогова, О.С. Скоблікова та ін.); роботи психологів і психолінгвістів, які розкривають механізми мовлення (Г.В. Ейгер, М.І. Жинкін, І.А. Зимня),

диференціації мови і мовлення (Л.В. Щерба), мовлення як особливий вид діяльності (Л.В. Виготський, О.О. Леонтьєв), особливості мовленнєвої діяльності підлітків (Л.І. Божович, А.К. Маркова та ін.); теорія розвивального навчання (В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін), а також провідні ідеї українських і російських дидактів і методистів (О.М. Беляєв, А.М. Богуш, Є.П. Голубородько, О.В. Дудников, В.І. Капінос, О.О. Косолапкова, А.Ф. Ломізов, Н.А. Пашківська, М.І. Пентиліук, Л.П. Федоренко та ін.).

У дослідженні були використані теоретичні висновки й практичні рекомендації В.І. Капінос, О.О. Косолапкової, Т.О. Ладиженської, Б.Т. Панова.

Дослідження проводилося в три етапи.

На першому етапі (1988-1990 р.р.) теоретично осмислювалася тема, аналізувалися психологічна, лінгвістична і методична література, програма та підручники з російської мови, вивчався досвід роботи вчителів-словесників.

На другому етапі (1991-1993 р.р.) визначався рівень знань, умінь і навичок учнів за допомогою діагностуючих завдань констатуючого зрізу; складалася програма, розроблялася методика формуючого експерименту; моделювалася система вправ. Зрізом було охоплено 530 учнів міських і сільських шкіл.

На третьому етапі (1993-1996 р.р.) проводився формуючий експеримент і перевірка його результатів у 8-х класах шкіл з російською мовою навчання (СШ №11; №30 м. Херсона; №1, №2 - м. Армянська Кримської автономії; №10 м. Ізмаїла Одеської області). Експериментом було охоплено біля 300 чоловік.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в дисертації розроблена теоретична модель мовної особистості в процесі навчання відокремленим другорядним членам речення; ви-

явлені критерії контролю за засвоєнням зазначених синтаксичних одиниць; виділені рівні та умови мовного і мовленнєвого розвитку учнів при вивченні речень, ускладнених напівпредикативними членами.

Теоретична значущість дисертаційної роботи в тому, що в процесі дослідження визначені теоретичні передумови підвищення мовленнєвої спрямованості при навчанні відокремленим другорядним членам речення, вичленені мовленнєві вміння, які необхідні школярам при сприйманні, відтворенні та продуціюванні текстів з відокремленими конструкціями; розроблена і науково обґрунтована методика засвоєння напівпредикативних одиниць на засадах функціонально-стилістичного і діяльнісно-комунікативного підходів; окреслені етапи навчання зазначеним синтаксичним засобам мови, зокрема *ознайомлення, усвідомлення, вживання*.

Практична значущість дослідження визначається тим, що результати його дозволяють встановити більш тісний зв'язок між матеріалом, що засвоюється, і розвитком усного та письмового мовлення учнів; виділити ефективні прийоми навчання відокремленим другорядним членам речення для формування в учнів усвідомленого підходу до оцінки й відбору мовних засобів залежно від мовленнєвої ситуації, в якій складається висловлювання.

Одержані висновки і рекомендації мають безпосередній вихід у шкільну практику і можуть бути використані на уроках російської і української мов, а також під час упорядкування навчальних і методичних посібників.

Вірогідність результатів дослідження і висновків забезпечується методологічним і лінгводидактичним обґрунтуванням вихідних положень; критичним, якісним, кількісним (статис-

тичним) аналізом фактичного матеріалу; результатами експериментальної перевірки розроблених положень та рекомендацій.

На захист вноситься:

- методика навчання відокремленим другорядним членам речення як засобу розвитку мовлення учнів, розроблена на основі функціонально-стилістичного і діяльнісно-комунікативного підходів до засвоєння мовних одиниць;

- взаємопов'язані етапи навчання школярів зазначеним синтаксичним одиницям - *ознайомлення, усвідомлення і вживання*, - що забезпечують розвиток мовної особистості;

- педагогічні умови формування мовленнєвих умінь учнів: урахування розвивального мовленнєвого оточення; комплексне навчання відокремленим другорядним членам, яке включає екстралінгвістичні чинники (мета, умови спілкування); цілеспрямована активізація мовленнєвої діяльності учнів; переважне використання текстів різних стилів і жанрів як дидактичного матеріалу.

Апробація основних положень і висновків дисертації. Результати дослідження доповідалися і обговорювалися на засіданнях кафедри, методичних та аспірантських семінарах Херсонського державного педагогічного інституту ім. Крупської впродовж 1992-1996 років, використовувалися в процесі читання лекцій студентам філологічного факультету педінституту та слухачам курсів підвищення кваліфікації вчителів при Південноукраїнському регіональному інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів (м. Херсон). Основні положення та результати дослідження відображено в п'яти публікаціях.

Обсяг і структура роботи: дисертація складається зі вступу, двох розділів, списку основної використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи 198 сторінок, з них: 161 сто-

рінка основного тексту, 16 сторінок списку літератури, 21 сторінка додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза, методи та етапи дослідження, розкривається його наукова новизна, теоретична та практична значущість, формулюються основні положення, які виносяться на захист, а також подаються відомості про вірогідність та апробацію дослідження.

У першому розділі - "Теоретичні засади навчання відокремленим другорядним членам речення" - розкриваються психолого-педагогічні і лінгвістичні аспекти вивчення напівпредикативних одиниць як засобу розвитку мовлення учнів, аналізується навчально-методична література з досліджуваної проблеми, а також процес навчання означеним синтаксичним категоріям, пропонуються результати констатуючого експерименту, який був проведений нами в низці шкіл України для визначення рівня оволодіння відокремленими конструкціями.

Дослідження проблем, які стосуються механізмів мовлення (Л.С. Виготський, М.І. Жинкін, О.О. Леонтьєв та ін.), особливостей мовленнєво-розумової діяльності дітей підліткового віку (В.В. Давидов, І.А. Зимня, В.Є. Мамушин, А.К. Маркова та ін.), контролю за мовленнєвою правильністю висловлювання (М.М. Гохлернер, О.П. Доблаєв, Г.В. Ейгер та ін.), дозволили визначити специфіку і труднощі засвоєння ускладнених речень в письмовому мовленні школярів.

Нами виявлені фактори, які впливають на реалізацію мовленнєвої спрямованості і підвищення ефективності навчання мові. Серед них: а) створення умов для комунікації на уроці;

б) розвиток в учнів потреби доцільного вживання мовних одиниць у власних висловлюваннях; в) активізація мовленнєвої діяльності школярів при вивченні мовного матеріалу; г) засвоєння співвідношення *функція* (мета, умова) - *значення* (смысл) - *форма* (мовні засоби); д) сформованість комунікативних умінь і навичок.

У визначенні комунікативних умінь ми спиралися на феномен "мовна особистість", трактування й перелік його структурних складників. У сучасній лінгводидактиці (Г.І. Богін, І. Караулов) мовна особистість представлена як полікомпонентний набір мовних здібностей, умінь, або готовностей, до здійснення мовленнєвих учинків, класифікованих за видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, мовлення, читання, письмо) та за рівнями мови.

Аналіз методичної літератури (В.І. Капінос, Т.О. Ладженська, Л.П. Федоренко та ін.) дозволив уточнити вміння і навички, необхідні для здійснення мовленнєвої діяльності, принципи викладення напівпредикативних одиниць.

На думку вчених (Є.П. Голобородько, Н.А. Пашківська, М.І. Пентилюк та ін.), організація навчання засобам мови повинна бути спрямована на вирішення завдань розвитку лінгвістичних здібностей. Відповідно до цього, в нашому дослідженні виділяються й обґрунтовуються провідні підходи (діялісно-комунікативний, функціонально-стилістичний) і принципи (науковість, усвідомленість, системність; індивідуалізація навчання, мовленнєворозумова активність учнів; функціональність) вивчення навчального матеріалу; розглядаються методи навчання мови (О.В. Дудников, М.Р. Львов та ін.), система вправ (С.І. Іконников, О.О. Косолапова та ін.).

Чільне місце в дослідженні посідає лінгвістичне обґрунту-

вання навчального матеріалу, тобто відбір теоретичних відомостей, якими визначається зміст роботи з розвитку комунікативних умінь і навичок учнів у процесі вивчення речення, ускладненого відокремленими членами.

Аналізуючи наявні визначення відокремлення, ми обрали як робоче і, на нашу думку, більш прийнятне для методичних цілей визначення (В.С. Ващенко, Г.П. Коваль, Д.Н. Шмельов та ін.). Згідно з ним відокремлення - прийом смислового та інтонаційного виділення другорядних членів речення з метою актуалізації комунікативного центру висловлювання, посилення експресії й виразності викладу.

При цьому ми спираємося на системно-функціональний підхід, який поєднує в собі системну характеристику (зміст, будову) відокремлених конструкцій з аналізом їх функціонально-стилістичних властивостей. У дисертаційному дослідженні подана узагальнююча таблиця, що вміщує різні аспекти характеристики зазначених синтаксичних одиниць (морфологічне вираження, значення, смислові і синтаксичні зв'язки, синтаксичні функції, формально-семантичне співвідношення з іншими конструкціями тощо).

Дослідження мовного матеріалу засвідчує, що граматичне і стилістичне багатство напівпредикативних одиниць дозволяє широко використовувати їх як у науковому та офіційно-діловому, так і в художньому і публіцистичному стилях мовлення.

Детальний аналіз програм і підручників для шкіл України з російською мовою навчання, а також навчально-методичної літератури дозволили визначити орієнтацію сучасної методики на стимулювання мовленнєвої діяльності учнів, розвиток їх компетенції доцільно вживати відокремлені конструкції у власних висловлюваннях.

Але анкетування вчителів, спостереження за навчальним процесом показали, що в більшості випадків вивчення відокремлених другорядних членів речення ведеться без урахування комунікативної установки висловлювання, взаємодії і взаємозв'язку всіх факторів, які характеризують відокремлення. У практиці навчання не створюються умови для формування комунікативних умінь і навичок свідомого використання напівпредикативних одиниць.

У ході констатуючого зрізу виявлено, що загальний рівень володіння учнями відокремленими конструкціями залишається недостатнім. Одержані результати засвідчили слабке знання семантико-синтаксичної сутності відокремлення, неусвідомлення стилістичних функцій напівпредикативних одиниць, що призводить до невміння і небажання школярів використовувати зображувально-виражальні можливості цих засобів мови у своїй мовленнєвій практиці. Крім того, низьким залишається рівень умінь інтонаційного і пунктуаційного оформлення речень, ускладнених зазначеними синтаксичними одиницями.

Результати констатуючого зрізу підтвердили доцільність створення методики, спрямованої на розвиток мовленнєвої компетенції школярів у процесі навчання відокремленим конструкціям.

У другому розділі - "Експериментальне навчання учнів відокремленим другорядним членам речення" - розкриваються мета, завдання і програма, обґрунтовується методика експериментального навчання; описується організація та результати його.

Формуючий експеримент проводився в 1994-1996 р.р. у 8-х класах середніх шкіл №1, №2 м. Армянська Кримської автономії, №10 м. Ізмаїла Одеської області, №11, №30 м. Херсона.

У плануванні роботи над вивченням відокремлених членів речення враховувалися: визначені на сучасному етапі практичні завдання навчання російській мові і важливість розвитку лінгвістичної і мовленнєвої компетенції учнів; закономірності й принципи засвоєння мовлення, які були висунуті Л.П. Федоренко; наступність і перспективність у навчанні зазначеним синтаксичним одиницям; виявлені під час проведення констатуючого зрізу труднощі, що виникли в школярів у процесі оволодіння відокремленими конструкціями.

На основі аналізу наукової і навчально-методичної літератури, результатів констатуючого зрізу нами визначено основні аспекти (семантичний, комунікативний, граматичний, інтонаційний, стилістичний, пунктуаційний) роботи над відокремленими конструкціями; обґрунтовано системний підхід до рішення проблеми навчання зазначеним мовним засобам.

Виходячи із стану навчання відокремленим членам речення в школі, для перевірки гіпотези було розроблено програму експериментального навчання, що передбачала систему роботи над зазначеними мовними засобами на основі координації мови й мовлення.

У навчальному експерименті ми виходили з того, що учні повинні насамперед усвідомити комунікативну функцію напівпредикативних одиниць, спрямовану на досягнення конкретної мети спілкування. З нашого погляду, тільки при осмисленні залежності відокремлених другорядних членів від комунікативної установки мовця можливе свідоме сприйняття цих конструкцій і оперування даними мовними одиницями в мовленнєвій практиці. При цьому ми прагнули формувати й розвивати в учнів комунікативно-синтаксичне уявлення про відокремлені другорядні члени, припускаючи, що виявлення взаємозв'язку грама-

тичної сутності зазначених одиниць з їх комунікативним призначенням, намагання проникнути в задум автора сприятиме більш глибокому осмисленню синтаксичного явища, яке вивчається учнями, а також розвиткові інтересу до нього.

Цілі й завдання експериментального навчання були реалізовані в процесі переосмислення змісту навчання.

Нами визначено знання як лінгвістичного матеріалу, так і інструментарію, сукупності операцій (прийоми побудови та використання відокремлених конструкцій у різних стилях і типах мовлення; способи комунікативного впливу на того, хто читає (слухає), засобами відокремлення та можливі ефекти мовлення, тощо), які необхідні для засвоєння специфіки відокремлених конструкцій і формування мовної компетенції учнів.

Настанова нашого дослідження на формування і розвиток мовної та мовленнєвої компетенції школярів у процесі навчання напівпредикативним синтаксичним одиницям визначила потребу готовнісної моделі мовної особистості. Ця модель, заснована на теорії мовленнєвої діяльності, спирається на комунікативно-стилістичні вміння, які необхідно формувати, розвивати та удосконалювати. На нашу думку учні повинні вміти:

1) при *сприйманні* розпізнавати, групувати, співставляти, протиставляти, класифікувати відокремлені другорядні члени речення, усвідомлювати комунікативно-стилістичні функції їх у тексті;

2) при *відтворюванні* налагоджувати залежність значення - конструкція - інтонація - пунктуаційне оформлення речень з відокремленими конструкціями; усвідомлювати залежність вживання зазначених засобів мови від позамовних факторів (мотивів мовленнєвої діяльності, умов комунікації); засобами інтонації та порядку слів змінювати смислову навантаженість

речень у відповідності з мовленнєвою ситуацією;

3) при *продоцююванні* будувати речення і тексти з відокремленими другорядними членами у відповідності з цілями та умовами комунікації; створювати продиктовану змістом тональність мовлення, використовуючи відокремлені конструкції; удосконалювати написане.

Успішне навчання відокремленим членам речення здійснювалося завдяки системі вправ, необхідних для засвоєння теоретичних відомостей, роботи над готовим текстом, видозміни мовленнєвого матеріалу, самостійного складання висловлювань, удосконалення тексту.

Пропонована система вправ спрямована на розвиток слухових умінь та навичок правильної вимови; сприяє усвідомленню смислових і виражальних можливостей відокремлених другорядних членів речення; передбачає збагачення мовлення школярів мовними одиницями, що вивчаються ними, а також підвищення культури мовлення.

Реалізацію мовленнєвої спрямованості забезпечили методи і прийоми імітації, трансформації, моделювання, конструювання, що застосовувалися в процесі навчання й сприяли формуванню умінь правильно використовувати граматичні категорії у процесі побудови власних висловлювань.

Експериментальне дослідження довело, що робота з навчання відокремленим членам речення є продуктивною, якщо вона проводиться поетапно.

Виділено три взаємопов'язаних етапи засвоєння відокремлених конструкцій - *ознайомлення, усвідомлення і вживання*, - які припускають послідовне переведення знань (осмислення без вживання) в активні мовленнєві вміння і навички (розуміння і доцільне використання).

На всіх етапах проводилася комплексна робота, спрямована на осмислення сутності відокремлення, засвоєння комунікативних можливостей і ролі напівпредикативних одиниць у висловлюванні, вироблення в учнів умінь розуміти взаємозалежність *смысл - конструкция - інтонаційне й пунктуаційне оформлення* та керуватися нею у мовленнєвій практиці.

Програму дослідного навчання складено таким чином, щоб на кожному наступному етапі учень дедалі більше наближався до самостійного комунікативно-доцільного пошуку: від аналізу напівпредикативних синтаксичних одиниць у текстах різних стилів і жанрів до активного і доцільного використання зазначених мовних засобів.

Дослідне навчання показало, що застосування текстів різноманітних жанрів як дидактичного матеріалу сприяє ознайомленню учнів зі сферою вживання відокремлених конструкцій, формуванню вміння цілеспрямованого вибору і використання мовних засобів у відповідності зі стилем мовлення та завданнями висловлювання.

Різні види наочності (зорова, слухова, зорово-слухова та ін.), а також уведення опорного конспекту, робота з алгоритмами дозволяли у процесі навчання відокремленим конструкціям виділяти головне, представляти складне мовне явище у цілісному, узагальнюючому вигляді.

Щоб виявити ефективність запропонованої методики, в кінці навчального експерименту проводився контрольний зріз. При цьому використовувався критеріально-орієнтований підхід, в основі якого лежав характер умінь і навичок, що формувалися.

Критеріями контролю виступили:

- 1) вміння розуміти сутність відокремлення і сформованість

уявлення про напівпредикативні одиниці;

2) вміння і навички співвідносити семантику, інтонаційне і пунктуаційне оформлення відокремлених конструкцій;

3) навички інтонаційного оформлення речень і текстів, які включають відокремлені другорядні члени;

4) уміння оцінювати стилістичні можливості зазначених засобів мови;

5) уміння творчо використовувати напівпредикативні одиниці відповідно до вимог правильного і гарного мовлення;

6) навички пунктуаційного оформлення речень, ускладнених відокремленими одиницями.

На основі цих критеріїв було встановлено 4 основні рівні сформованості знань, умінь і навичок учнів у розглядуваному аспекті.

До високого (I) рівня оволодіння відокремленими конструкціями ми відносили школярів, які володіли повними, системними, дійсними знаннями сутності відокремлення, комунікативних можливостей і ролі напівпредикативних членів у висловлюванні; мовною компетенцією відтворення, а також вживання їх у різних стилях мовлення; вмінням творчо вирішувати мовленнєві завдання відповідно до умов комунікації; стійкими навичками пунктуаційного оформлення відокремлених конструкцій.

До достатнього (II) рівня відносили учнів, які володіли усвідомленими знаннями комукативно-семантичної сутності відокремлення, вміннями сприймати, відтворювати і репродуктивно творчо вирішувати мовленнєві завдання з використання напівпредикативних одиниць, а також оформляти зазначені конструкції графічно й інтонаційно.

До середнього (III) рівня віднесли учнів, які засвоїли ос-

новні відомості про граматичні, інтонаційні і стилістичні особливості відокремлених другорядних членів, але не вміли творчо оперувати одержаними знаннями, вирішували мовленнєві завдання на репродуктивному рівні, допускали помилки в інтонаційному та пунктуаційному оформленні речень з відокремленими конструкціями.

До низького (IV) рівня відносили тих учнів, які не усвідомили взаємозв'язку семантики, інтонації і пунктуації речень з напівпредикативними одиницями, не оволоділи умінням як репродуктивного, так і творчого використання зазначених засобів мови, не виявили навичок читання і пунктуаційного оформлення текстів, ускладнених відокремленими одиницями.

На основі показників перевірочних робіт констатуючого (до вивчення) і контрольного (після вивчення) зрізів були проаналізовані рівні готовності до засвоєння відокремлених членів речення та рівні оволодіння зазначеними конструкціями учнями експериментальних класів (див. табл. 1 та діагр. 1).

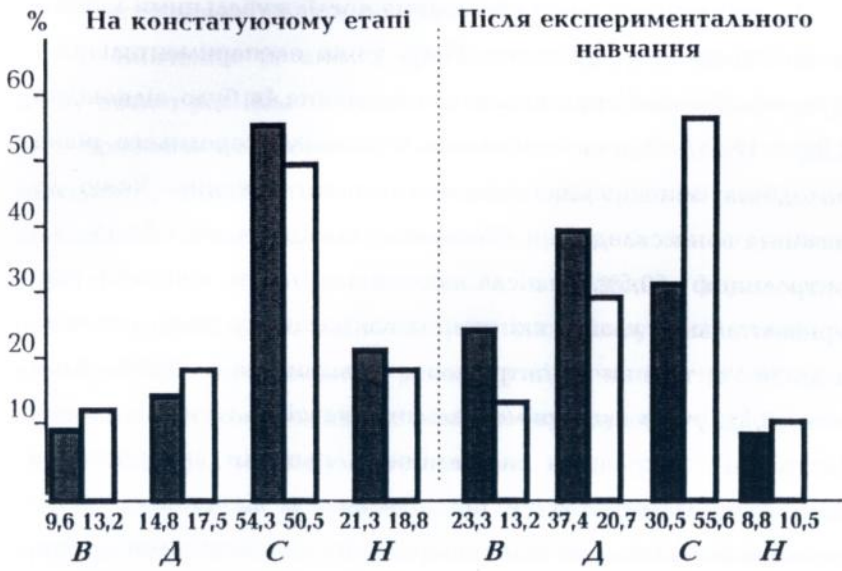
Таблиця 1

Порівняльний аналіз результатів констатуючого і формуючого експериментів (%)

Рівні володіння відокремленими конструкціями	до експериментального навчання		після експериментального навчання	
	експериментальні класи	контрольні класи	експериментальні класи	контрольні класи
Високий	9,6	13,2	23,3	13,2
Достатній	14,8	17,5	37,4	20,7
Середній	54,3	50,5	30,5	55,6
Низький	21,3	18,8	8,8	10,5

Діаграма 1

Рівні оволодіння відокремленими конструкціями

- експериментальні класи;

- контрольні класи;

В - високий рівень;

Д - достатній рівень;

С - середній рівень;

Н - низький рівень.

Як засвідчили результати контрольного зрізу, під впливом розробленої і апробованої системи методичних прийомів у дітей експериментальної групи відбулися позитивні зміни в рівнях розвитку їх оволодіння відокремленими членами. Так, 23,3% учнів цієї групи досягли високого рівня, що на 12,7% вище показника їх готовності до вивчення зазначених одиниць. У контрольних класах показники високого рівня залишилися та-

кими ж (13,2%).

До достатнього рівня оволодіння досліджувальними мовними засобами було віднесено 37,4% учнів експериментальної і 20,7% контрольної груп класів (до вивчення їх було відповідно 14,8% і 17,5%). Значно змінилися показники середнього рівня оволодіння напівпредикативними членами речення. Якщо до навчання вони склали в експериментальних класах 54,3%, а в контрольних - 50,5%, то після навчання кількість школярів експериментальних класів, які опинилися на цьому рівні, знизилася до 30,5%, тоді як у контрольних збільшилася до 55,6%. Крім того, 12,5% учнів експериментальних класів з низьким рівнем підготовки покращили свої вміння і навички використання відокремлених конструкцій, що дозволило їх віднести до середнього рівня оволодіння відокремленими синтаксичними одиницями. В контрольних класах кількість дітей з низьким рівнем оволодіння відокремленими конструкціями знизилася на 8,3%.

На основі результатів дослідження зроблено такі загальні

ВИСНОВКИ.

1. Відокремлені другорядні члени речення, вживаючись у різних стилях мовлення, служать вираженню конкретизації, поглибленої характеристики осіб, предметів, явищ і др. Осмислення і засвоєння семантики та виражальних можливостей напівпредикативних одиниць повинно сприяти розвитку чуття мови, формуванню стилістично-диференційованого мовлення учнів.

2. Опрацювання психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження допомогло виявити труднощі зовнішньої реалізації висловлювання (конструювання, редагування) і становлення ускладнених речень у письмовому мовленні школярів; визначити теоретичну модель мовної особистості, що передба-

час формування комунікативно-стилістичних умінь і раціональну організацію мовленнєвої діяльності учнів у процесі навчання відокремленим членам речення.

3. Вивчення та аналіз програми й підручників для 8-го класу шкіл з російською мовою навчання, методичної літератури з проблеми дослідження показали, що на сучасному етапі у методиці утверджується комунікативно-діяльнісний підхід до викладання мови. Однак у шкільній практиці, за свідченням спостережень, перевага віддається вивченню формальних ознак відокремлених одиниць (синтаксичному значенню) та пунктуаційній оформленості речень; у підручниках не вистачає достатньої кількості зв'язних текстів, які сприяли б удосконаленню комунікативних умінь і навичок.

4. Результати констатуючого експерименту дозволяють зробити висновок про те, що учні після вивчення відокремлених членів речення часто не розуміють комунікативної призначеності зазначених засобів мови, рідко використовують їх у власному мовленні. Крім того, допускають помилки при інтонуванні та пунктуаційному оформленні цих синтаксичних одиниць.

5. Виявлені у процесі дослідження лінгвістичні та психолого-педагогічні аспекти методики навчання напівпредикативним одиницям обумовили функціонально-стилістичний і діялісно-комунікативний підходи, які лягли в основу запропонованої системи роботи. Впровадження зазначених підходів викликало необхідність уточнити зміст навчання у плані часткового введення додаткових відомостей про стилістичні можливості та функціонування відокремлених конструкцій у різних типах мовлення, визначити ефективність таких прийомів і методів, як імітація, трансформація, моделювання, конструювання та ін.,

що сприяло формуванню в учнів уміння доцільно використовувати вивчені синтаксичні одиниці при побудові власних висловлювань.

6. Ефективність розвитку рівня володіння відокремленими другорядними членами речення зросла завдяки низці педагогічних умов: здійснення комплексного вивчення напівпредикативних синтаксичних одиниць, яке включає екстралінгвістичні чинники; цілеспрямована активізація мовленнєвої діяльності учнів; переважне використання текстів різних стилів і жанрів як дидактичного матеріалу.

7. Матеріали, одержані в ході дослідження, підтвердили робочу гіпотезу про те, що навчання відокремленим конструкціям у діалектичній єдності їх форми, значення і функцій сприяє як формуванню вміння вживати зазначені мовні засоби в різних сферах спілкування, так і розвиткові загального рівня мовленнєвої культури учнів.

Дослідження сприяло виявленню нових перспектив сучасної методики з даної теми. Це: а) реалізація принципу наступності та перспективності у викладанні відокремлених другорядних членів речення (під час вивчення словосполучень, дієприкметників і дієприслівників, дієприкметникових і дієприслівникових зворотів, складних речень); б) розкриття ролі відокремлених конструкцій в процесі викладання інтегративного курсу російської словесності.

Основні положення дисертаційного дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Деякі питання вивчення прикладок у школі (рос. мовою)// Філологічний аналіз: Теорія, методика, практика: Зб. тез студентських та аспірантських досліджень /Розробка проекту й укладання Я. Голобородька і А.О. Висоцького. - Хер-

сон: ХДПІ, 1993. - Вип.2. - С.47.

2. Стилистичні функції відокремлених другорядних членів речення (рос.мовою) //Сучасні аспекти педагогічного процесу: Зб. наук. статей/ Укладач К. Голобородько. - Херсон: ХДПІ, 1995. - Вип.1. - С.35-37.

3. Вивчення відокремлених другорядних членів у системі роботи з розвитку мовлення учнів (рос.мовою) // Праці молодих вчених: Міжнародне наукове видання / Розробка проекту й укладання Я. Голобородька і А.О. Висоцького. - Київ - Санкт-Петербург - Херсон: Академія пед. наук України, С.-Петербурзький держ. ун-т, Херсонський держ. пед. ін-т ім. Н.К. Крупської, 1995. - Т.1. - С.31-36.

4. Формування в учнів середніх шкіл поняття про відокремлення (рос. мовою) // Філологічний аналіз: Міжрегіональний зб. наук. статей/ Розробка проекту й укладання Я. Голобородька і А.О. Висоцького.- Київ - Херсон - Харків: Академія пед. наук України, Харківський держ. пед. ін-т ім. Г.С. Сковороди, Херсонський держ. пед. ін-т ім. Н.К. Крупської, 1996. - Вип. 8. - С.125-130.

5. Відокремлені означення-прикладки: Урок-огляд під час узагальнення знань (8 кл.) (рос. мовою) //Відродження. - 1995. - №10. - С.17-18.

ANNOTATION

Kurach S.N. Methods of teaching of Isolated Secondary Parts of Sentence as Means of Development of Pupis' Speech Habits.

The dissertation for Candidate's degree in pedagogics, speciality 13.00.02 - methods of teaching (Russian language). South-Ukrainian Teacher-Training State University named after K.D. Ushinsky, Odessa, 1997.

The dissertation gives theoretical grounds and experimental proofs of the methodical system of studying semipredicative parts of a sentence in the 8th forms of the secondary school. The system is directed at enrichment of pupils' syntactical basis of speech.

АННОТАЦИЯ

Курач С.Н. Методика обучения обособленным второстепенным членам предложения как средству развития речи учащихся.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - методика обучения (русский язык).

Южно-Украинский государственный педагогический университет им. К.Д. Ушинского. Одесса, 1997.

В диссертации теоретически обоснована и экспериментально проверена методика изучения полупредикативных членов предложения в 8-х классах школ, направленная на обогащение синтаксического строя речи учащихся.

Ключові слова: відокремлені другорядні члени речення, мовленнєва діяльність, функціонально-стилістичний і діяльнісно-комунікативний підходи.

AB30

439003

Ar 36584

AB 36.584

... of the ... system ...

... the ...

... the ...

... the ...

... the ...

... the ...